

„NEM ALKOTOK KÉPEKET” – VEKERDI LÁSZLÓ NÉMETH LÁSZLÓ-ÉRTELMEZÉSEI

“I DO NOT CONSTRUE IMAGES”: INTERPRETATIONS OF LÁSZLÓ NÉMETH BY LÁSZLÓ VEKERDI

Füzi László

címzetes egyetemi docens, Szegedi Tudományegyetem Magyar Irodalom Tanszék, Szeged
fuzilaci@gmail.com

ÖSSZEFOGLALÁS

Vekerdi László első Németh László-könyve 1970-ben jelent meg, amelyben pontosan leírta a Németh-életmű számos vonását. Későbbi Némethtel foglalkozó írásaiban az életmű kérdéseit bölcséleti szinten érintette, ezek az írások Vekerdi öntörvényű életművének egészére is ráírnyítják a figyelmet.

ABSTRACT

László Vekerdi's first book on László Németh was published in 1970, in which he accurately described many aspects of Németh's oeuvre. In his later writings on Németh, he touched on the questions of the oeuvre on a philosophical level, and these writings also draw attention to the whole of Vekerdi's self-contained oeuvre.

Kulcsszavak: vállalkozás, alkat, tájékozódás, lázadás, az irodalom élettani szemlélete, jelenkutató tudomány

Keywords: enterprise, character, orientation, rebellion, physiological view of literature, present-day research

„Nekem nincs Galilei-képem. [...] Könyvemben meg sem próbáltam valamiféle Galilei-képet kialakítani, pláne nem akartam sugallni. Inkább azt összegeztem, hogy ilyen is van, olyan is van, amolyan is van. [...] Nem alkotok képeket. Jól tudom, az ember nem alkothat sem önmagáról, sem másról érvényes képet. Olyan ez, mint a hang meséje, melyet többször is idézek a könyvemben. Mindannyian az ember útját járjuk, aki próbálja megérteni a hang titkát. Tudjuk, eleve téves úton járunk, mégis végig kell mennünk rajta. Csak nem kell azt mondanunk, hogy megtaláltuk a hang titkát” – mondta Vekerdi László az *Így él Galilei* (2021) című

könyve kapcsán Herczeg Jánosnak és Staar Gyulának (Herczeg–Staar, 1996, 33.). Vekerdi Lászlónak akkor aligha jutott eszébe, de nekünk most, Vekerdi utókorából nem kell megerőltetnünk a gondolkodásunkat ahhoz, hogy felidéződjék bennünk Alexa Károlynak a *Népszabadság* 1970. december 20-i számában megjelent, Vekerdi Németh Lászlóról írott könyvével foglalkozó írásának címe: *Az arcképfestő tévedése*. A portrérájolásra való utalással önmagában nem is lenne baj, de tudjuk jól, hogy az arcképfestők a 20. században erősen lejártak magukat, így már az írás címének is pejoratív tartalma volt.

Ennek ellenére, talán mondani sem kell, hogy a több tudományágban otthonosan mozgó Vekerdi László Németh Lászlóról sem alkotott képet. Vekerdi Németh alkatát, gondolkodását, később életművét ugyanúgy állandó mozgásban lévőnek, az egyes időszakokban alkatának más-más vonásait megmutatónak látta, mint Galileiét. Az említett beszélgetésben mondta: „Lennie kell Galilei gondolkodásában, viselkedésében, mai divatos szóval habitusában valaminek, amire az ennyire különböző képeket ráépíthetik. Hihetetlen energiával lobog benne az élet. Az az ember él. Hiába, hogy meghalt, öregén és vakon” (Herczeg–Staar, 1996, 34.). Németh László-könyvéből azonnal idekíváncozik a rokon megállapítás: „Németh megismeréséről [...] eleve lemondhatunk, az ilyen Goethe-féle írók megismerhetetlenek. Elkésérik a legmakacsabb műtész is, azt hiszi, végre igazán elkapta hadonászó karjukat, s egy fügét mutató kezét húz rövidlátó szeme elé” (Vekerdi, 1970, 163.).

Németh László és Vekerdi László kapcsolata a magyar szellemi élet egyik legszebb történetét teremtette meg. Kezdeté 1948-ig nyúlik vissza, akkor egyik népi kollégista társa, aki Németh legkedvesebb vásárhelyi osztályában, a „drága jó nyolcadikban” végzett, elvitte Vekerdit Vásárhelyre, a tanárához. Leány volt, ezért Németh formailag mindenképpen joggal kérdezhetette: „Újabb udvarlójának kíván ajándékképpen prezentálni?” Az ötvenes évek közepén, Vekerdi akkor már orvos volt, Debrecenben találkoztak. 1956 után rendszeressé váltak találkozásaik, Vekerdi másokkal, így Fodor Andrással, Domokos Mátyással, Tüskés Tiborral, Lakatos Andrással, Bulla Károllyal Sajkodon is látogatta, levelezésük rendszeres munkakapcsolatról tanúskodik. Az emlékezések és a levelezések ismeretében minden okunk megvan annak a feltételezésére, hogy Németh László tudásban önmagával „egyenrangúnak” tekintette, sőt, önmagánál műveltebbnek, nagyobb tudásúnak is tartotta. Műveltségük azonos rétegezetségű volt, mindketten orvosok voltak, tájékozódásukban meghatározó szerep jutott a természettudományoknak. Mindezek ellenére velük kapcsolatban mégsem használhatjuk a mester és tanítvány kifejezéseket. Nem élt bennük a mester–tanítvány viszony iránti igény, Németh a „drága jó nyolcadik” diákjait tartotta tanítványainak, ez a tanári létben kivetítendő narcizmusához kapcsolódott, Vekerdi pedig távol tartotta magát a formalizált szellemi kapcsolatoktól. De dolgoztak együtt, Vekerdi a Bolyaiakkal kapcsolatosan segítette Németh Lászlót, Németh pedig azt tervezte, hogy a *Négy könyv* című munkáját Vekerdi Lászlóval együtt írja meg. Kapcsolatuk jól dokumentált, levelezésük a ha-

talmas Németh László-levelezés fontos részét alkotja, a nyolcvanesztendős Vekerdi Lászlót köszöntő *Egy szabad ember (Írások Vekerdi Lászlóról)* című, a munkásságát elemző tanulmányokból összeállított kötetet ennek a kapcsolatnak az elemzése uralják.

A *Németh László alkotásai és vallomásai* című Vekerdi-kötetnek, ez volt a Németh Lászlóval foglalkozó első önálló könyv, sajátos sors jutott. Miközben a hivatalos kultúrpolitika elutasította, a szélesebb közönség pedig a képanyag révén egyfajta klasszicizálódó, nagyobb ütközésektől mentes életmű háttérét kereste magának, Vekerdi Németh belső feszültségben gazdag, állandó útkeresésekkel megterhelt életútját mutatta be. Tanulmánya ritka invenciózus munka, érezhető, hogy szerzője nagy erővel, ugyanakkor magára kényszerített fegyelmezettséggel áll az írása mögött. Fried István ezért tartja megnyerőnek, noha „jóllehet, a szabad szólásnak a korszak szűkkeblősége határt szabott (nem is beszélve a szólás *utáni* szabadságról), és még a kiadói igényekhez is kellett alkalmazkodni” (Fried, 1994, 58.). Monostori Imre jó szemmel emelte ki a szerző stilisztikai bravúráját: „Berzsenyi Dániel – mint tudjuk – kényszerűen hagyta el Kemenesalját és telepedett le a somogyi Niklán. Vekerdi itt egy Németh László-szöveget idéz hosszan (a két táj különbségét), majd rámutat: »Íme, a két táj összehasonlításából kibomlott az egész könyv dinamikája. Nem a magyarázat, hanem a metafora szintjén. A metafora sohasem magyaráz meg semmit, hasonlíthatatlanul finomabb a magyarázatnál. A metafora képletében eltűnnek az egyéni különbségek, s tisztán megismerhető az emberi. S az élet végül is nem utazás-e az egyetlen metafora felé?»” (Monostori, 1994, 47.).

A könyv csupán bekezdések által tagolt szövege, melyet képek sora kísér, több hangon íródott. Vekerdi hol tárgyilagos hangon beszél, hol maga is metaforákat használ, hol indulatos, hol szarkasztikus (az idézetekre itt sajnos nincs helyem), hol nézőpontokat is vált, így a látszólagos folyamatosság ellenére erősen tagolt szöveget hozott létre, nem mást, mint számos önálló reflexió egymásra következő sorozatát. Reflexiókat írt, későbbi tanulmányai is reflexiók, egy észrevétel hívta életre őket, s az észrevételre adott válasz nőtt önálló tanulmánnyá. Könyvének a számunkra való fontosságát a Németh-életművel kapcsolatos megállapításai adják. Elsőként azonban azt kell említenem, hogy minden később ismertté vált forrást (például: levelezést, kortársak emlékezéseit) nélkülözve, valójában Németh önéletrajzi írásaira hagyatkozva képes volt egy életrajzi vázlat létrehozására. Aki próbálta Németh emlékezéseit forrásként használni, s azokból az egyes történések időpontját is igyekezett megállapítani, tudja, milyen óriási munkával járhatott már ez is.

Vekerdi László a Németh-életmű kulcskifejezéseiként, fundamentális motívumként a *vállalkozás* és az *alkat* kifejezéseket emelte ki. Az *alkat* kapcsán idézi Némethet: „Az író azontúl, hogy műveket dob ki magából, vállalkozásában is győz vagy elakad”; „Az alkat az a határ, melyen a lélek semmi vágyódása, semmi műveltség nem lendítheti át írásában a költőt, s az az alkat az a határ, melyen belül minden érzés- és temperamentumárnyalatot kifejthet, mert rejtett, belső erők támogatják.” Azt is

kifejti, hogy a *vállalkozás* eredete feltehetően a szilasi ébren-álmodozásokban, az *alkat* pedig a medikus tapasztalataiban keresendő (Vekerdi, 1970, 49., 52.). Csak röviden utalok arra, hogy a Németh Lászlóval foglalkozó tanulmányok szerzői sűrűn használják ezeket a kifejezéseket, Bálint Ágnes Németh pszichobiográfiájának alapjait felvázoló könyvében részletesen érintette az *alkat* kérdéseit (Bálint, 2012), s csöndesen megjegyzem, hogy a Németh Lászlóról írott könyvem az *Alkat és mű* címet viseli (Füzi, 2001).

Vekerdi a *Tanut*, Németh egyedül írt, 1932 és 1937 között megjelentetett folyóiratát a *lázadásból* fakadónak látta: „A Tanu a soha meg nem elégedést rendezte a minőség mércéje szerint, s így teremtette meg a huszadik századi elégedetlenség egyik lehetséges formáját” (Vekerdi, 1970, 90.). Egy későbbi írásában, ismét lényeglátóan a *Tanut* szerkesztői tettként értelmezte: „A cikkeket mások is írhatták volna, a történész fordított bölcsességével ma már szinte nevekre el tudnók osztani, hogy kik. Egyiket-másikat bizonyára jobban megírták volna Némethnél. De nem írták. A szerkesztő türelmetlen, a Század sürget, s ő a kor látványával szemben leül s megírja mások helyett a penzumot” (Vekerdi, 1982). Azaz Németh a magyar szellemi élet egyik szervezője, az önmaga által használt kifejezés szerint organizátora volt, s ha nem volt más, akkor maga teljesítette az elvégzendő feladatokat. A *tájékozódáshoz*, a *Tanu* kulcskifejezéséhez egyik későbbi tanulmányában az alábbi megjegyzést kapcsolta: „A tájékozódás előfeltétele a tájékozatlanság fölismerése, a tájékozatlanság miatt érzett szorongás. A kétely. Az értesülések csak addig segítik a tájékozódást, amíg a biztonság tévképzését keltve fel nem függesztik a kételkedést. Ebben a pillanatban a tájékozódás helyét átveszi a tájékoztatás. Mert a tájékoztatás legalább annyira szól magának a tájékoztatónak, mint a tájékoztatottnak: megerősíti a tájékoztatót a meggyőződésében, hogy jó csillagra mutat és jó irányt követ. Még akkor is, ha az értesülések jó része mást sugall. Mert az intenzív tájékoztatás nem engedi érvényesülni az értesüléseket. Nyomban elhelyezi az ’információkat’ saját rendszerében, nyomban tényekké dolgozza fel. A tények: kedvenc tévedéseink mindenféle kételytől megóvott formái. Éppen ezért annyira ’makacs dolgok’. Németh gondolkozási nagyságát mutatja, hogy hatalmas életművében sohasem hivatkozik tényekre” (Vekerdi, 1992, 51.).

Könnyen belátható, hogy az útjelzőket lecövekelve Vekerdi László az említett könyvben, aztán pedig három évtized tanulmányaiban, ezekből huszonkilencet *A Sorskérdések árnyékában* című könyvében fogott össze (Vekerdi, 1997), aztán pedig számtalan más írásában, előadásában, hozzászólásában a Németh-életmű folyton új oldalával kapcsolatos fontos megállapításokat tett – például Németh görögségélményével kapcsolatban: „A görög világkép is »forradalom« volt: a tökéletesség forradalma, a modern tudomány ezer szakmára szakadó káoszával ellentétben a teljesség bizonyossága. Aki Athént töviről hegyire ismerte, eligazodott az egész világban. Ha egy ilyen szellemi Athént lehetne építeni, tájékozódási rendszert a kor zűrzavarában való eligazodásra? S miért ne lehetne?” (Vekerdi, 1970,

78.). Volt, hogy megállapításai egy-egy művet érintettek, például az *Iszonyt*: „természete szerint kísérlete az irodalmi élettani szemléletnek” (Vekerdi, 1970, 249.). Az *Iszony – Égető Eszter – Irgalom* hármasa külön is foglalkoztatta, s többször visszatért az *Irgalom* záróképéhez. Aztán jöttek a szépség pillanatának felidézései, a Németh jövőképre való utalások, a tünődés arról, hogy a való megközelíthetetlen az „igazság megátalkodott szeretete nélkül”, s az újabb gondolatmenetek az illúzió és a jövő Németh gondolkodásában betöltött szerepéről. Fontos, és még nem eléggé aktivált az a megfigyelése, hogy Németh egy-egy korszakának szellemi középpontjában egy főmű áll, a többiek mintegy körbeveszik azt, vagy előkészítették annak megfogalmazódását, vagy annak egyes összetevőit bontják ki.

Vekerdi László a hatalmas ismeretanyaga és állandóan mobilizálható tudása révén értette Németh különböző tudományágakat érintő történeti és bölcséleti írásait, azok utalásait, összefüggéseit. Azt, hogy *érezte* is azokat, írásai bizonyítják. Megjegyzendő, hogy a mély emberi tartalmak mellett gondolkodásuk szerkezetének rokonsága is ebbe az irányba hatott. Vekerdi a Nádor Tamásnak adott interjújában a következőket mondta: „Nem biztos, hogy föltétlenül azt kell követni, akinek igaza van. Mert a világ nem csak ilyen, de nem is csak olyan vagy amolyan. A világ véletlenekből áll. Divatosan fogalmazva: mindez valójában determinisztikus káosz, mi több, a fraktálgeometria játékaiból tevődik össze. Ezért is kell jó előre a kijelölt útról letérni. Ezért kell merni eltévedni” (Nádor, 1998).

Ha Németh László világáról lefejem a meghatározottságokat, a felvállalt szerepeket, a hozzájuk kötődő ütközéseket, vereségérzeteket, a felnövesztett sértődéseket s így tovább, akkor a korban, mindig az adott korban tájékozódást kereső ember áll előttünk. Ennek az embernek a szellemi alapállása mélyen rokon a Vekerdi László által jelzett alapállással. Ez az ember írta le a *Tanu* híres mondatát: „Hajótöröttek vagyunk, akik a partot keressük...” (Németh, 1932). Ha történelmi drámáit a történeti „fegyverzetet” eltüntetve gondolati drámákként játszanák, azok egyből élni kezdenének a színpadokon. Németh az elvonulásaiban, Tolsztojra visszautaló sajátos „futásaiban”, mintegy a gondolkodás szabad tereiben a korrallal szembe forduló letisztult magatartás és gondolkodás lehetőségeit kereste, számára ez a legtisztábban, legalábbis a lehetőségeket a jövőre vetítve a vásárhelyi és sajki életszakaszában mutatkozott meg. Megszerzett tudásukat mindketten a jelenre vonatkoztatták. Vekerdi László minden írása a jelenre való utalással végződik, ahogy előadásait folytonosan a jelenre való utalásokkal gazdagította. Láttuk, nála Galilei is *él*, azt pedig tudjuk, hogy Németh valójában jelenkutató tudományt akart teremteni. A jelen után a jövővel kapcsolatos utalások idézése következhetne, ám csupán arra utalok, hogy Vekerdi a Németh-életmű létezési módját a jövővel való kapcsolatában mutatta be. Mindketten meggyőzően hiteles személyes tudást hoztak létre. Lengyel András írta Vekerdiről: „Levonta a következtetéseket mindabból, amit megtapasztalt, s vállalta is azokat, hiszen tudta, a válság eredményeként a hivatalos intézményrendszer egyre kevésbé képes arra, hogy az autentikus tudás

megteremtője és forgalmazója legyen – az autentikus tudás immár személyes tudás, amely az intézményrendszer réseiben, a mainstream kultúra peremén jöhet csak létre” (Lengyel, 2010, 88.).

Mindketten sajátos értelmiségi modellt hoztak létre, Németh erről írt is, beszélt is, egyfajta értelmiségi társadalom eljövételét várta, Vekerci Némethénél későbbi tapasztalatokkal jóval megkeseredettebb volt, önmagáról pedig hallgatott. Mindketten érezték az elitek fontosságát, Vekerci, az előzőekből is következően, többször írt arról, hogy a szűk, önmagukba zárkózó elitek veszélyt jelentenek a társadalomra. Vekerci László bölcséleti írásaiban számos alkalommal Németh Lászlótól indult el, de azokban önálló utat járt be, miközben, mint Németh is, a kisemmizettek és kiszolgáltatottak oldalán állt. Gondolkodóként, tudósként, ha tetszik, az önmagára formált kifejezést használva, *könyvtárosként* súlyos, öntörvényű életművet teremtett. Ennek mérete, súlya a maga teljességében akkor tudna megmutatkozni, ha írásai összegyűjtve is megjelenének.

IRODALOM

- Alexa Károly (1970): Az arcképfestő tévedése. *Népszabadság*, Vasárnapi melléklet, 1970. dec. 20., 28, 298, 7.
- Bálint Ágnes (2012): *Télemakhosz bolyongásai, Németh László pszichobiográfiája 1901–1932*. Pécs: Kronosz Kiadó
- Fried István (1994): „A műgonddal alkotó ember” évtizedei: a szerző naptári tévedése Vekerci Lászlóval kapcsolatban. *Tiszatáj*, 48, 7, 57–65. <https://tiszataj.bibl.u-szeged.hu/15673/>
- Füzi László (2001): *Alkat és mű. Németh László 1901–1975*. Budapest: Kalligram Kiadó
- Herczeg János – Staar Gyula (1996): Egy könyvtáros könyvei. Beszélgetés Vekerci Lászlóval. *Új Forrás*, 6, 30–42. <https://epa.oszk.hu/00000/00016/00046/990606.htm>
- Lengyel András (2010): Vekerci László halálára. *Forrás*, 4, 88–89. https://library.hungaricana.hu/hu/view/Forras_2010/?pg=453&layout=1
- Monostori Imre (2012): Szempontok Vekerci László Németh László-képének értelmezéséhez. *Forrás*, 9, 46–52. https://library.hungaricana.hu/hu/view/Forras_2012/?pg=999
- Nádor Tamás (1998): Vekerci Lászlóval beszélget Nádor Tamás. *Könyvhét*, 1998. július 16. 3.
- Németh László (1932): Tanu. *Tanú*, 1, 1.
- Olasz Sándor (szerk.) (2004): *Egy szabad ember. Írások Vekerci Lászlóról. (Tiszatáj Könyvek)* Szeged: Tiszatáji Alapítvány
- Vekerci László (1970): *Németh László alkotásai és vallomásai tükrében*. Budapest: Szépirodalmi Könyvkiadó
- Vekerci László (1982): Tanú, nemzedék, szerep és ember. *Forrás*, 9, 58–63. https://library.hungaricana.hu/hu/view/Forras_1982/?pg=875
- Vekerci László (1992): Szegények népe. *Forrás*, 9, 50–53. https://library.hungaricana.hu/hu/view/Forras_1992/?pg=867
- Vekerci László (1997): *A Sorskérdések árnyékában (Kalandozások Németh László világában)*. (Új Forrás Könyvek) Tatabánya: József Attila Megyei Könyvtár